

dr hab. Marcin Wiewióra, prof. UMK
Instytut Archeologii
Katedra Średniowiecza i Czasów Nowożytnych
Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu
ul. Szosa Bydgoska 44/48
87-100 Toruń

Straszyn, 04.11.2025 r.

Ocena dorobku naukowego i osiągnięcia naukowego dr Macieja Trzecieckiego w związku z postępowaniem habilitacyjnym w dziedzinie nauk humanistycznych, w dyscyplinie archeologia.

Podstawowe informacje o kandydacie:

Pan Maciej Trzeciecki w 1996 uzyskał stopień magistra w Instytucie Archeologii Uniwersytetu Warszawskiego na podstawie pracy pt. *„Chronologia osady grupy tynieckiej w Dalewicach, gm. Niegardów – na podstawie analizy ceramiki z obiektów”*, napisanej pod kierunkiem prof. dr hab. Jerzego Okulicza-Kozaryna.

W 2011 uzyskał stopień doktora nauk humanistycznych w zakresie archeologii, na podstawie rozprawy pt. *„Ceramika Płocka między XI a XIX wiekiem. Studium archeologiczne”*, pod kierunkiem prof. dr hab. Andrzeja Buko.

W latach 1995-1996 był zatrudniony jako archeolog w Pracowni Archeologicznej w Zamku Królewskim w Warszawie, natomiast w latach 2003-2011 na stanowisku asystenta w Instytucie Archeologii i Etnologii PAN. Od 2011 na stanowisku adiunkta jest zatrudniony w Instytucie Archeologii i Etnologii PAN.

Ocena dorobku naukowego:

Na dorobek naukowy Macieja Trzecieckiego składa się kilkadziesiąt artykułów naukowych, popularnonaukowych, monografii i rozdziałów w monografiach naukowych. Na uwagę zasługują studiów nad kształtowaniem się radomskiego zespołu osadniczego w kontekście przemian kulturowych i politycznych dokonujących się na obszarze pogranicza Mazowsza i Małopolski między IX a XIII w., zakończonych publikacją dwóch monografii (Wykaz: II.1.3. Trzeciecki, Auch, Stańczuk 2021, II.1.5; Kupisz, Trzeciecki 2023). Był to efekt badań prowadzonych na grodzisku Piotrówka w Radomiu i sąsiadujących z nim stanowiskach (zob. Wykaz: II.11.3). Habilitant podjął się próby rekonstrukcji kolejnych etapów rozwoju wczesnośredniowiecznego zespołu osadniczego w perspektywie przemian krajobrazu kulturowego, kształtowanego zarówno przez długofalowo oddziałujące czynniki przyrodnicze i zmienną aktywność ludzką – od budowy centrum osadniczego wokół grodu (X-XI w.), aż po współczesne inwestycje (zob. Wykaz: II.2.20. Auch, Bugaj, Trzeciecki 2012, II.3.28. Trzeciecki 2015, II.3.39. Trzeciecki 2018, II.3.45. Trzeciecki 2019,

II.4.31. Trzeciecki 2019). W monografii badań wykopaliskowych grodziska (Wykaz: II.1.3. Trzeciecki, Auch, Stańczuk 2021) Autor dokonał rekonstrukcji kolejnych faz budowy grodu i powiązania ich z przekształceniami jego zaplecza osadniczego.

Jego główne zainteresowania koncentrują się na zagadnieniach związanych z ceramiką pochodzącą z wykopalisk jako materialnym źródłem do badań przemian społecznych i kulturowych. Zwraca przy tym szczególną uwagę na tzw. Braudelowską teorię „długiego trwania” w badaniach podstawowych struktur dawnych społeczeństw. Swoje naukowe zainteresowania od początku powiązał z badaniami terenowymi obejmującymi szczególnie okres średniowiecza, badając zwłaszcza zmiany wzorów kultury między średniowieczem a współczesnością i ich materialnymi wyznacznikami.

Pan dr Trzeciecki przez wiele lat prowadził badania wykopaliskowe na wielu stanowiskach dzięki czemu miał okazję opracować liczne zespoły ceramiki, pochodzącej zarówno z głównych ośrodków miejskich, jak Warszawa, czy Płock, małych miast np. Ciechanów, Pułtusk, zespołów dworskich, bądź wsi np. Niegów, Zambrzyce Stare. W ten sposób należy do nielicznych badaczy, mających okazję zapoznać się z, niedocenianą przez wiele lat, kategorią źródeł, mających podstawowe znaczenie dla rozpoznania przemian kulturowych i nie tylko, okresu średniowiecza i nowożytnego. Warto wspomnieć zwłaszcza jego udział w badaniach początków płockiego zespołu osadniczego oraz powstania i przekształceń przestrzennych grodu na Wzgórzu Tumskim. W końcowym opracowaniu habilitant, dzięki szczegółowej analizie liczego zbioru ceramiki wczesnośredniowiecznej możliwa była m.in. dekonstrukcja rzekomego pogańskiego miejsca kultu, dobrze zakorzonego w starszej literaturze (Wykaz: II.7.3; II.3.15. Trzeciecki 2011; II.3.16. Trzeciecki 2011). Wyniki analiz wczesnośredniowiecznych znalezisk ceramiki z terenu grodu i osady podgrodowej stały się częścią rozprawy doktorskiej habilitanta, opublikowanej w 2016 r. (Wykaz: II.2.1. Trzeciecki 2016).

Jego dorobek w kontekście badań ceramologicznych jest ważny i wnosi cenny wkład w historię tej kategorii źródeł. Szczególnie istotne są doświadczenia nabyte podczas opracowania monografii ceramiki pozyskanej podczas prac archeologicznych realizowanych w Płocku. Przemiany warsztatowe i stylistyczne, rozpatrywanie w długim przedziale czasowym, stały się podstawą do dalszych studiów, których efektem jest m.in. monografia naczyń pochodzących z badań Mazowsza i Podlasia, zgłoszona jako główne osiągnięcie naukowe, o czym w dalszej części recenzji. Dla Autora ceramika jest głównym źródłem na którym opiera swoje studia nad kulturowymi i społecznymi dziejami miast, postrzeganych przez pryzmat naczyń glinianych wyrabianych i używanych przez jego mieszkańców.

Działalność dydaktyczna, organizacyjna i popularyzacja

Dr Maciej Trzeciecki przez wiele lat uczestniczył w badaniach wykopaliskowych, prowadzonych w Polsce i za granicą. Na uwagę zasługuje udział w latach 2000-2002, w badaniach historycznego centrum Gdańska (Centrum Dominikańskie, ul. Powroźnicza). Efektem tych prac są m.in. analizy ceramiki wczesnośredniowiecznej i późnośredniowiecznej pochodzącej z Centrum Dominikańskiego (Wykaz: II.3.4. Trzeciecka, Trzeciecki 2002, II.3.5. Trzeciecka, Trzeciecki 2002). W 2005 r. dr Trzeciecki brał udział w ratowniczych badaniach wykopaliskowych na dziedzińcu pałacu pod Blachą w Warszawie. Jest autorem opracowania średniowiecznej ceramiki importowanej pochodzącej z tych badań (Wykaz: II.4.11. Auch, Trzeciecki 2008).

W 2010 r. brał udział w badaniach eremu koptyjskiego w Sheikh Abd El Gurna w Egipcie, realizowanych przez Centrum Archeologii Śródziemnomorskiej Uniwersytetu Warszawskiego.

W latach 2005-2008 we współpracy z Pracownią Historii Architektury Wczesnośredniowiecznej Instytutu Historii Sztuki Uniwersytetu Jagiellońskiego prowadził badania weryfikacyjne reliktyw architektury romańskiej na Wzgórzu Tumskim w Płocku, oraz kierował pracami wykopaliskowymi opactwa pobenedyktyńskiego. Efektem tych prac było odsłonięcie pozostałości kilkunastowej budowli sakralnej z XI-XIII w. Podsumowanie tych prac znalazło się w kilku publikacjach (Wykaz: II.3.10. Bukowska, Trzeciecki 2008, II.3.11. Bukowska, Trzeciecki 2009).

Pan Maciej Trzeciecki współpracował z wieloma placówkami muzealnymi, przede wszystkim przy okazji prowadzonych przez niego analiz materiałów ceramicznych. W latach 2006-2008 opracował i skatalogował znaleziska ceramiki z badań prowadzonych w Płocku w latach 1958-1973 przez Włodzimierza Szafrąńskiego, we współpracy z Muzeum Mazowieckim w Płocku. Materiały te wykorzystał również w rozprawie doktorskiej opublikowanej w 2016 r.

W 2009 r. podczas realizacji projektu „*Park Kulturowy Dolina Rzeki Mlecznej w Radomiu*”, podjął współpracę z Muzeum im. Jacka Malczewskiego w Radomiu, polegającą na analizie dokumentacji i materiałów z badań prowadzonych w latach 50.-70. XX w., głównie z grodziska Piotrówka, na którym ponownie rozpoczęto badania weryfikacyjne. Ich wyniki opublikowano w 2021 r. w monografii grodziska. Prace, które objęły również materiały pochodzące z innych stanowisk wczesnośredniowiecznych, w tym osady i cmentarzyska nr 4, wykorzystano w nowym projekcie badawczym pt. *Przekształcenia przestrzeni osadniczej wczesnopiastowskich ośrodków administracji terytorialnej – przykład osady i cmentarzyska na stanowisku nr 4 w Radomiu*, zrealizowanym w latach 2011-2013. Efektem tych prac była pełna kilkutomowa publikacja.

W latach 2011-2020 habilitant nawiązał współpracę z Instytutem Nauk Biologicznych Uniwersytetu im. Kardynała Stefana Wyszyńskiego, dotyczącą studiów nad biologiczną kondycją mieszkańców średniowiecznego i nowożytnego Radomia, na podstawie materiałów kostnych pochodzących z badań radomskich cmentarzysk z okresu między XI a XVIII/XIX w. Dr Trzeciecki zajął się analizą chronologii zespołów, poszczególnych pochówków, obrządku pogrzebowego i wyodrębnienie do badań dobrze datowanych pochówków, z dobrze rozpoznany kontekstem stratygraficznym i przestrzennym. Wyniki tych prac stały się podstawą nowego projektu badawczego *Bio-archeologiczna charakterystyka populacji Radomia od wczesnego średniowiecza (XII w.) do współczesności (XIX w.)*, zrealizowanego w latach 2014-2017. Jego podsumowaniem była m.in. publikacja książkowa oraz seria artykułów (Wykaz: II.3.38. Trzeciecki 2018, II.4.32. Tomczyk et al. 2020, II.4.34. Tomczyk et al. 2021).

Od 2023 r. dr Trzeciecki współpracuje z Narodowym Muzeum Ziemi Przemyskiej w Przemyśle, nad opracowaniem unikalnej kolekcji fragmentów wczesnośredniowiecznych amfor bizantyńskich, pochodzących z badań prowadzonych na terenie Przemyśla.

Dydaktyka:

Aktywność dydaktyczna Macieja Trzecieckiego obejmowała przede wszystkim organizację praktyk wykopaliskowych, w latach 2010-2013, dla studentów UW i UKSW, m.in. podczas badań prowadzonych na grodzisku Piotrówka w Radomiu. Dr Trzeciecki prowadził również w Instytucie Archeologii Uniwersytetu Warszawskiego zajęcia dydaktyczne dla studentów podczas seminariów

organizowanych przez prof. A. Buko. W latach 2008-2014 prezentował wyniki badań archeologicznych wczesnośredniowiecznych zespołów osadniczych w Płocku i Radomiu, omawiał zagadnienia związane z metodami analiz ceramiki i kierunkami badań ceramologicznych.

W 2009 r. w trakcie realizacji polsko-hiszpańskiego projektu badań wczesnośredniowiecznego stanowiska miejskiego Medina Elvira prowadził zajęcia dotyczące metod analizy ceramiki dla studentów Uniwersytetu w Granadzie.

W latach 2012-2014 prowadził zajęcia dla słuchaczy Studium Doktorskiego przy IAE PAN, dotyczące badań wczesnośredniowiecznych zespołów osadniczych oraz metod analiz ceramiki. W latach 2020-2024 był także promotorem pomocniczym rozprawy doktorskiej Wojciecha Bisa, realizowanej w IAE PAN.

Organizacja wystaw muzealnych:

W 2012 r. dr Trzeciecki brał udział, we współpracy z Muzeum im. Jacka Malczewskiego w Radomiu, w przygotowaniu wystawy „*Piotrówka. Pamięć rodowodu*”. W 2021 r. uczestniczył z kolei w przygotowaniu trójwymiarowej rekonstrukcji piętnastowiecznego Radomia lokacyjnego, stanowiącej część wystawy stałej „*Dzieje Radomia*”. Konsultował także projekty poszczególnych budynków i przestrzennych układów parcel miejskich. Współpraca z Muzeum im. Jacka Malczewskiego w Radomiu wiązała się także z moim udziałem w przygotowywaniu organizowanych przez Muzeum „*Niedziel z archeologią*” (2013-2014), a także wykłady dla uczestników warsztatów „*Historia jakiej nie znacie*” (2016: „*Chryścianizacja Europy*”, „*Radom w czasach chrztu Polski*”) i cyklu spotkań „*Skarby i tajemnice Piotrówki*” (2019: „*Genius loci. Góra św. Piotra w historii i współczesności Radomia*”).

Działalność popularyzatorska:

Ważnym elementem działalności dr Trzecieckiego jest jego aktywność popularyzatorska. Są to przede wszystkim konsultacje źródłoznawcze, dotyczące znalezisk ceramiki średniowiecznej, będącej elementem przygotowywanych ekspozycji muzealnych, np. w Muzeum Mazowieckim w Płocku w 2009 r. Jest on również autorem artykułów popularnonaukowych związanych np. z badaniami Płocka, opublikowanych w czasopiśmie Muzeum Mazowieckiego w Płocku (nr 12/2017), - pod tytułem „*Wielkopole w Płocku albo o pożytkach płynących z badań ceramiki z wykopalisk*” czy poświęconych ogólnie problematyce badań wczesnego średniowiecza na ziemiach polskich, opublikowanych w „*Pomocniku Historycznym*” tygodnika „*Polityka*”: pt. „*Banalne miejsca, zwyczajne historie. Codziennosc życia w X i XI w. według wiedzy archeologów*” („*Polityka. Pomocnik Historyczny. Narodziny Polski*”, nr 8/2015), „*Żreb, opole, gród. Kraj wydarty puszczy. Początki osadnictwa na polskich ziemiach*” („*Polityka. Pomocnik Historyczny. Dzieje polskiej wsi*”, nr 2/2024). Był także prelegentem wykładu pt. „*Archeologia Płocka – próba bilansu*” wygłoszonego w siedzibie Towarzystwa Naukowego Płockiego w 2018 r.

Habilitant podczas badań nad wczesnośredniowiecznym Radomiem, nawiązał współpracę z Miejskim Ośrodkiem Kultury „Amfiteatr” w Radomiu. Jej efektem był m.in. wykład pt. „*Pogańskie wierzenia Słowian – fakty i mity*” w 2021, czy popularnonaukowe spotkanie pt. „*Słowiańska droga w zaświaty. Wierzenia i obrzędy pogrzebowe dawnych Słowian*”, zorganizowane w ramach

prowadzonego w Ośrodku cyklu „Spotkania z nauką” w 2025 r. Poza tym w 2013 i 2014 r. habilitant wielokrotnie prezentował wyniki swoich badań nad wczesnośredniowiecznym zespołem osadniczym w Radomiu słuchaczom Uniwersytetu Trzeciego Wieku w Radomiu i Kozienicach, oraz członkom radomskiego koła PTTK.

Podczas dwóch sezonów badawczych, realizowanych w latach 2012-2013 na grodzisku Piotrówka, habilitant prowadził Radomską Letnią Szkołę Archeologii, w której udział wzięli uczniowie radomskich szkół średnich – uczestnicząc w badaniach wykopaliskowych począwszy od eksploracji, poprzez naukę zasad sporządzania dokumentacji rysunkowej i fotograficznej, inwentaryzację i klasyfikację znalezisk. Udziałowi w pracach terenowych towarzyszyły wykłady dotyczące przeszłości Radomia oraz metod i technik badań archeologicznych. W dwóch sezonach szkoły uczestniczyło łącznie 50 uczniów i uczennic radomskich liceów.

Wyniki badań naukowych prezentował wielokrotnie w mediach. Podczas badań grodziska Piotrówka w Radomiu (2009-2013) udzielił kilkudziesięciu wywiadów, przygotował również cykl artykułów „Letnia szkoła Archeologii”, opublikowanych w radomskim dodatku „Gazety Wyborczej” w 2011. Wyniki tych badań prezentował także w mediach o zasięgu ogólnopolskim (Radio Dla Ciebie, Radio TOK FM, „Archeologii Żywej”, w kanale Discovery Polska).

Ocena osiągnięcia naukowego wskazanego jako podstawa postępowania habilitacyjnego:

Zgłoszonym przez habilitanta osiągnięciem naukowym, w myśl ustawy o szkolnictwie wyższym, jest monografia: *Typologie codzienności. Naczynia gliniane na nowożytnym Mazowszu i Podlasiu (XVI-XIX w.). Studium archeologiczne*. Warszawa 2024. Wydawnictwo Instytutu Archeologii i Etnologii PAN (ISBN: 978-83-68122-13-8). Autor podejmuje próbę rekonstrukcji przemian w zakresie technologii, stylistyki i funkcji naczyń glinianych między XVI a początkiem XIX wieku, opierając analizę na bogatym materiale źródłowym, pochodzącym z kilkudziesięciu stanowisk archeologicznych, obejmujących zarówno miasta, rezydencje, jak i osadnictwo wiejskie.

Jak sam podkreśla, praca ta jest pierwszą w polskiej literaturze przedmiotu próbą syntetycznego ujęcia przemian stylistycznych ceramiki nowożytnej w perspektywie regionu - Mazowsza i Podlasia, widzianych przez pryzmat ceramiki użytkowej.

Maciej Trzeciecki łączy, albo stara się połączyć, klasyczną typologię form z próbą interpretacji „codzienności” i praktyk użytkowania naczyń. Już we wprowadzeniu wyraźnie deklaruje chęć przejścia od czysto produkcyjno-typologicznego spojrzenia ku analizie ceramiki jako elementu praktyk społecznych i materialnej kultury codzienności. Według habilitanta okres pomiędzy schyłkiem średniowiecza a początkiem nowoczesności był ważnym momentem, kiedy tworzyły się globalne sieci powiązań, nowe klasy społeczne, następował niewidziany wcześniej szybki transfer nowych technologii i wzorów kultury. Wszystkie te zjawiska znalazły swoje odzwierciedlenie w materialnych pozostałościach. W związku z tym należy zweryfikować kwestionariusz pytań stawianych podczas badań zwracając szczególną uwagę, na przykład, na kwestie zmian wzorów konsumpcji i kultury stołu. Autor, znany z wcześniejszych publikacji z zakresu archeologii historycznej miast i badań nad strukturami przestrzennymi (por. *Miasto w działaniu*, Warszawa 2019), tym razem zwraca się ku kulturze codzienności i jej materialnym nośnikom. Na tle polskiej literatury przedmiotu jest to praca podejmująca temat wciąż marginalizowany wobec badań nad średniowieczem czy wczesną nowożytnością.

Struktura i ogólna koncepcja pracy

Pod względem edytorskim praca prezentuje wysoki poziom. Układ tabel, fotografii i rysunków jest przejrzysty, chociaż brak szczegółowych map z rozmieszczeniem stanowisk. Styl autora jest dojrzały a książka może być ciekawą lekturą nie tylko dla archeologa. Książka podzielona jest na osiem zasadniczych rozdziałów oraz aneksy zawierające tablice, zestawienia liczbowo-procentowe i bogatą część ilustracyjną. W rozdziale I Autor deklaruje przyjęcie antropologicznego punktu widzenia i odwołuje się do teorii praktyk codziennych. W rozdziałach II–III przedstawia podstawy źródłowe i metody analizy, a kolejne części (IV–VI) mają charakter analityczny, opisujący poszczególne „horyzonty chronologiczne”: XVI–poł. XVII w., poł. XVII–XVIII w., oraz poł. XVIII–pocz. XIX w. Rozdział VII i VIII pełnią funkcję syntetyzującą.

We *Wstępie* Autor formułuje główny cel pracy, postrzegając go jako chęć uchwycenia typologii codzienności, wyrażającej się w przemianach form, funkcji i wartości społecznych naczyń glinianych używanych w środowisku nowożytnym Mazowsza i Podlasia. Zwraca uwagę na potrzebę odejścia od tradycyjnego paradygmatu badań ceramicznych, zdominowanego, wg Niego, przez typologiczne i chronologiczne klasyfikacje. Proponuje podejście szersze, integrujące analizę formalną z refleksją antropologiczną nad „materialnością codzienności”. We wstępnych partiach książki wyraźnie akcentuje, że jego praca ma charakter syntetyczny i ma stanowić podsumowanie wieloletnich badań terenowych prowadzonych na Mazowszu. W tym sensie publikacja wpisuje się w nurt badań regionalnych, stanowiąc ważne uzupełnienie dla studiów nad kulturą materialną ziem centralnej Polski.

Rozdział (I) otwierający książkę stanowi przegląd stanu badań nad ceramiką nowożytną w Polsce oraz dyskusję nad miejscem archeologii nowożytnej w krajowej tradycji badawczej. Autor przywołuje m.in. prace m.in. J. Kruppého, i L. Kajzera wskazując, że dominujący przez dziesięciolecia model skupiał się na analizie ośrodków wytwórczych i zmian technologicznych, zaniedbując sferę użytkowania i dystrybucji. Autor odwołuje się zwłaszcza do tzw. pozytywistycznego optymizmu poznawczego, wciąż żywego w polskiej tradycji naukowej, z jego wiarą w „czyste” źródła, obiektywne procedury klasyfikacyjne i wspomnianą już tendencją do zdroworozsądkowego wyjaśniania badanych zjawisk. Dla habilitanta bardziej atrakcyjne są nowe nurty i perspektywy badawcze, jak nowy materializm, teoria praktyki czy teoria aktora-sieci. Wspomniane nowe ujęcia badawcze w archeologii historycznej pozwalają na przyjęcie różnych ram interpretacyjnych, a rekonstrukcja przeszłości polega najkrócej mówiąc na badaniu „życia społecznego rzeczy”, kierując naszą uwagę na zainteresowanie życiem codziennym, ale w kategoriach antropologicznej refleksji nad ludzkim doświadczeniem świata, do czego źródła archeologiczne wydają się być predestynowane. W dalszej części rozdziału Trzeciecki deklaruje odejście od takiego ujęcia postępu technologicznego i proponuje analizę naczyń jako wytworów codziennych praktyk, w których zachowawczość i innowacja współistnieją w dynamicznym układzie zależności społecznych. Autor przedstawia ramę teoretyczną zastosowaną w pracy: archeologię codzienności, odwołania do antropologii materialnej, koncepcję „krzątactwa” oraz deklarację wykorzystania teorii ugruntowanej (*grounded theory*) jako orientacji metodologicznej. Cytuje i omawia kluczowe pojęcia (czas, przestrzeń, nawyk) i umieszcza je w kontekście badań nad praktykami dnia codziennego (np. „figura „krzątactwa” – nawykowych, powtarzanych w nieskończoność czynności. Rozdział ten dobrze wprowadza czytelnika w problematykę

teoretyczną, syntetyzuje stan badań i uzasadnia potrzebę podjęcia tematu. Czytelnik otrzymuje spójne wprowadzenie do założeń metodologicznych pracy, które jednak nie do końca są konsekwentnie realizowane w częściach analitycznych.

Rozdział (II) drugi określa ramy przestrzenne i chronologiczne badań. Autor zwrócił uwagę na niezwykle położenie geograficzne i kulturowe Mazowsza i Podlasia na pograniczu Europy zachodniej i wschodniej. Według Niego w przypadku Mazowsza szczególne znaczenie ma siła lokalnych tradycji kulturowych, dość późno poddanych procesom przemian charakterystycznych dla dojrzałego średniowiecza, jak urbanizacji na tzw. prawie niemieckim. Na Podlasiu kluczowym elementem wpływającym na obraz wytwórczości garncarskiej był z kolei wielowiekowy wpływ wzorców kulturowych Rusi Kijowskiej i Wielkiego Księstwa Litewskiego.

Autor opisuje rozmieszczenie analizowanych stanowisk archeologicznych, zwłaszcza kluczowe zespoły pochodzące zarówno z kontekstów miejskich, jak i wiejskich oraz rezydencjonalnych, co ma umożliwić uchwycenie zróżnicowania społecznego użytkowników ceramiki. Autor wyróżnił trzy główne horyzonty: Horyzont I – XVI – połowa XVII w., Horyzont II – połowa XVII – połowa XVIII w., Horyzont III – połowa XVIII – początek XIX w.

Jak zauważa podziały te mają charakter porządkujący i nie odzwierciedlają ostrych cezur w rzeczywistym procesie przemian. Opis źródeł jest rzeczowy i przejrzysty. Habilitant wskazał, że podstawą analizy były zarówno materiały pochodzące z badań systematycznych, jak i ratowniczych, a ich opracowanie wymagało ujednolicenia dokumentacji. Podkreślił również, że wybrany teren badań należy do obszarów, w przypadku których archeologiczne studia nad przemianami kultury materialnej w okresie nowożytnym nie były dotąd podejmowane.

Autor przedstawił metodykę (III) zastosowaną przy wyborze oraz opracowaniu naczyń. Podstawę bazy źródłowej stanowiło kilkadziesiąt (20) zespołów ceramiki opracowanej za pomocą jednolitego systemu rejestrowania cech, wywodzący się z procedury analitycznej sformułowanej przeszło 60 lat temu przez Jerzego Kruppé na potrzeby badań średniowiecznej ceramiki warszawskiej. Jak podkreślił habilitant system ten i związana z nim terminologia oraz schematy klasyfikacji „nie straciły nic na swojej aktualności”. Zwraca uwagę na ich wartość analityczną wykorzystaną już przez niego podczas przygotowywania monografii ceramiki płockiej. Autor klasycznie wyróżnił cztery główne grupy technologiczne (ceramika brunatna, siwa, ceglasta i biała, zaprezentował również rozbudowany system kodów morfologicznych obejmujący formy naczyń (np. garnki, misy, dzbanki, patelnie, tygielki), typy wylewów, uchwytów i dekoracji. System klasyfikacji, został opracowany z dużą konsekwencją. Każdy typ jest definiowany opisowo, z odniesieniem do proporcji, profilu i elementów konstrukcyjnych. Dzięki temu materiał z różnych stanowisk mógł zostać ujęty w spójnej typologii.

Autor wskazuje, że w trakcie wstępnej analizy porównawczej dokonał niezbędnej selekcji zapisanych w bazach danych cech, ograniczając się do tych, które uznał za istotne poznawczo w kontekście pytań formułowanych w niniejszej pracy. Szczególnie ta część rozważań habilitanta zasługuje na uwagę, o czym napiszę w dalszej, polemicznej części recenzji, bo jest to kluczowy element wiążący się z deklaratywnym acz niewykorzystanym w pracy systemem metodologicznym opartym na tzw. teorii ugruntowanej.

W rozdziałach analitycznych (IV-VI) zaprezentowano przemiany stylistyczne i technologiczne w obrębie poszczególnych horyzontów czasowych. Analizę rozpoczyna krótkie przypomnienie podstawowych cech stylistycznych ceramiki wytwarzanej i używanej na Mazowszu

i Podlasiu w późnym średniowieczu (XIV–XV w.). Można wtedy, wg Autora, wyróżnić dwa nurty stylistyczne. Pierwszy charakterystyczny dla miast mazowieckich, lokowanych w XIV i XV wieku typowy dla „kolonizacyjnego” standardu kultury materialnej miast położonych na wschód od Łaby między XIII a XV stuleciem, z typową dominacją ceramiki wypalanej w atmosferze redukcyjnej. Drugi nurt obecny w zespołach pozyskanych podczas badań mazowieckich wsi, rezydencji rycerskich i zamków książęcych, z dominującą ceramiką brunatną, nawiązująca do lokalnych tradycji typowych dla XIII wieku. W ciągu XV wieku zauważalna jest stopniowa adaptacja niektórych form i dekoracji charakterystycznych dla „miejskich” wyrobów siwych.

Omawiając tzw. horyzont I (XVI – połowa XVII w.) M. Trzeciecki prezentuje dominację tradycyjnych form naczyń kuchennych – garnków o wywiniętych wylewach, mis i dzbanów o prostych uchwytych. Autor zwraca uwagę na wczesną specjalizację produkcji i różnicowania funkcji naczyń w gospodarstwach miejskich.

W horyzoncie II (połowa XVII – połowa XVIII w.) Autor opisuje stopniową dywersyfikację form i technologii, pojawienie się naczyń glazurowanych, barwnych i importowanych. Wskazuje, że wzrost udziału ceramiki siwej i białej, który należy łączyć jego zdaniem z rozwojem sieci wymiany i napływem nowych wzorców. W warstwie interpretacyjnej sugeruje, że w tym okresie dochodzi do krystalizacji regionalnych tradycji garncarskich widocznych w detalach form i proporcji.

Tzw. horyzont III (połowa XVIII – początek XIX w.) ukazuje proces stopniowego ujednolicenia form i technologii. Autor wskazuje, że zanika lokalna różnorodność stylistyczna, a dominującą cechą staje się masowość i standaryzacja produkcji.

Część ilustracyjna rozdziałów analitycznych jest bardzo bogata i czytelna.

Rozdziały (VII) „*Miedzy tradycją a nowoczesnością*” i (VIII) „*Zakończenie*” pełnią funkcję syntetyzującą. Autor próbuje syntetyzować wyniki i łączyć je z szerokim kontekstem kulturowym. Wykorzystuje odwołania do antropologii, ekonomii i historii kultury materialnej. Autor wychodzi poza ramy regionalne i zestawia wyniki badań mazowiecko-podlaskich z danymi z Kujaw, Małopolski i Pomorza. Podkreśla, że region Mazowsza wykazuje dużą zachowawczość w formach, ale równocześnie elastyczność w adaptacji wzorów zewnętrznych. W analizie porównawczej trafnie wskazuje, że różnice stylistyczne nie wynikają wyłącznie z odmiennych tradycji wytwórczych, ale także z uwarunkowań społecznych i ekonomicznych np. z różnej pozycji miast i wsi w sieci wymiany towarowej. Zestawienie danych z różnych regionów kraju pozwala autorowi wskazać na istnienie zjawiska regionalnych stref stylistycznych, które przenikały się w wyniku handlu i mobilności rzemieślników. Rozdział ten ma duże znaczenie syntetyczne – potwierdza, że autor świadomie dąży do integracji danych lokalnych w szerszym kontekście kulturowym.

W *Podsumowaniu* (VIII) autor formułuje kilka kluczowych tez: po pierwsze tradycja form ceramicznych Mazowsza i Podlasia charakteryzuje się długim trwaniem, a zmiany stylistyczne mają raczej charakter ewolucyjny niż rewolucyjny. Po drugie, procesy innowacyjne pojawiają się głównie w środowisku miejskim, w którym kontakt z rynkiem i nowymi technologiami był czynnikiem przyspieszającym adaptację zmian. Po trzecie, wiek XVIII to moment, w którym dochodzi do stopniowego ujednolicenia stylistyki i rozwoju warsztatów wyspecjalizowanych, co autor interpretuje jako początek procesu komercjalizacji rzemiosła.

Wnioski są spójne, logiczne. Habilitant unika nadmiernych uogólnień, a jego narracja pozostaje wyważona i oparta na faktach. Zaletą podsumowania jest także podkreślenie

perspektywy antropologicznej – ceramika jest tu traktowana nie jako izolowany zabytek, lecz jako nośnik społecznego doświadczenia codzienności.

Wnioski

Książka Macieja Trzecieckiego, stanowi ambitną próbę uporządkowania materiału ceramicznego z Mazowsza i Podlasia z okresu XVI–XIX w., przedstawioną jako raport otwarcia badań nad nowożytną kulturą materialną tych regionów. Autor świadomie deklaruje odejście od perspektywy „historycznej” ku antropologicznej refleksji nad codziennością i materialnością.

Należy jedna zauważyć wyraźny rozdzźwięk między deklaracją teoretyczną, a praktyką analizy.

Choć we „Wprowadzeniu” Autor zastrzega, że praca ma charakter „antropologiczny”, a nie „historyczny”, w praktyce stosuje on klasyczne, pozytywistyczne narzędzia analizy ilościowej i typologicznej.

O Teorii ugruntowanej: podstawowym problemem jest założenie, że badacz może przystąpić do analizy danych bez uprzednich założeń teoretycznych, a kategorie analityczne wyłaniają się bezpośrednio z materiału. W archeologii takie podejście jest niemożliwe, ponieważ interpretacja znalezisk wymaga odwołań do istniejących modeli funkcjonalnych, kulturowych czy technologicznych. Każda analiza materiału archeologicznego jest nieuchronnie osadzona w sieci pojęć i analogii – zatem teoria nie może „wynikać” z danych w sposób czysto indukcyjny. Archeologiczna wersja teorii ugruntowanej zawsze operuje w obrębie pewnych założeń interpretacyjnych, nawet jeśli nie są one *explicite* formułowane.

Teoria ugruntowana, kładąc nacisk na „ugruntowanie” teorii w danych, może nieświadomie wzmacniać charakterystyczną dla archeologii tendencję do fetyszyzacji danych empirycznych. Zakłada się wówczas, że same rzeczy — artefakty, układy stratygraficzne czy ślady użytkowania — mogą „mówić” o przeszłości. Tymczasem dane archeologiczne są nie tylko fragmentaryczne, o czym wspomina Autor, ale również konstruowane w procesie badań, przez samych odkrywców. Zbyt literalne traktowanie założeń teorii ugruntowanej może prowadzić do niebezpiecznej iluzji obiektywności i ignorowania epistemologicznego wymiaru praktyki archeologicznej. I w końcu wiara w to, że badacz powinien być postrzegany jako neutralny obserwator, który odkrywa wzorce ukryte w danych, jest moim zdaniem ułudą.

W archeologii, szczególnie w ramach nurtów postprocesualnych, takie podejście jest nie do utrzymania. Badacz nie tylko interpretuje dane, ale i **współtworzy je** poprzez swoje decyzje metodologiczne, język opisu i wybory analityczne – i widać to wyraźnie w pracy habilitanta. W końcu on również dokonał pewnych wyborów. Brak uznania tej współ-sprawczości prowadzi do zafałszowanego obrazu procesu badawczego i redukcji interpretacji do pozornie „czystego” odczytu danych. Zastosowanie teorii ugruntowanej w archeologii ujawnia zatem napięcie między empiryzmem a refleksyjnością. Z jednej strony metoda ta wydaje się atrakcyjna, ponieważ odpowiada na potrzebę tworzenia teorii „z danych”, bez narzucania zewnętrznych modeli. Z drugiej strony, specyfika danych archeologicznych, zwłaszcza ich fragmentaryczność, konstruowany charakter oraz „kontekstowość” sprawia, że idea pełnego „ugruntowania teorii” pozostaje nieosiągalna.

O antropologicznym spojrzeniu: w książce nie ma rzeczywistego zastosowania aparatu teorii antropologicznej o których M. Trzeciecki wspomina. Użycie odwołań do np. F. Braudela, ma raczej funkcję retoryczną – nie przekłada się na metodę interpretacji danych. Jeśli przyjmujemy wątek koncepcji „długiego trwania” bardziej szczegółowo powinniśmy przyjrzeć się nie tyle ceramice, ile powtarzalnym praktykom dnia powszedniego utrwalonym w materialnych pozostałościach (np. ceramice). To one stanowią najtrwalszy wymiar egzystencji ludzkiej. Ceramika staje się więc nie tylko świadectwem technologii i estetyki, ale też nośnikiem pamięci o długim trwaniu codziennych gestów, relacji i przyzwyczajzeń.

Nowoczesne projekty badawcze, w tym ceramologiczne, powinny więc postawić pytania typu: jakie funkcje miały naczynia w gospodarstwach domowych (gotowanie, przechowywanie, podawanie, transport)?, jak zmienia się sposób używania naczyń wraz ze zmianą modelu życia (np. urbanizacja, powstanie kuchni jako osobnego pomieszczenia)?, co rytuały jedzenia i picia mówią o relacjach społecznych, płci, statusie, gościnności, religii?, jakie wzorce konsumpcji można zrekonstruować z kontekstu odpadów ceramicznych (tzw. *discard studies*)?, jak wyglądała „biografia” naczyń – od produkcji po wyrzucenie lub ponowne użycie?

Archeologia codzienności przesuwając punkt ciężkości z „naczynia jako obiektu” na „naczynie jako element praktyki”. Tego w pracy zobaczyć do końca nie możemy. Widać w niej natomiast wyraźny brak spójności między poziomem deklaracji teoretycznych a realnym warsztatem; praca nie przekracza paradygmatu archeologii historycznej, opisowej, który Autor zresztą dość surowo ocenia.

O metodologii: w części metodologicznej pracy Trzeciecki krytykuje paradygmat „produkcyjny”, jednak mimo tej krytyki sam reprodukuje jego logikę: zmienność technologii traktuje linearnie – od „tradycyjnych” do „nowatorskich”. Brak w tym głębszej refleksji nad społecznymi kontekstami produkcji i dystrybucji co sprawia, że zmiany techniczne są nadal interpretowane jako wskaźniki rozwoju. Podział materiału na trzy „horyzonty” (XVI–poł. XVII, poł. XVII–poł. XVIII, poł. XVIII–pocz. XIX w.) ma charakter mimo wszystko arbitralny i nie jest oparty na niezależnych danych. Brakuje twardych kryteriów datowania, a granice horyzontów są jedynie orientacyjne.

Autor posługuje się analizą procentową cech stylistycznych, której wiarygodność zależy od precyzyjnej chronologii. Istnieje więc ryzyko „cykularnego” datowania, w którym formy są datowane na podstawie cech, które następnie mają dowodzić zmienności w czasie. Nie jest to jednak zarzut związany z niedopatrzaniem Autora. Habilitant wskazuje na te oczywiste ograniczenia, wynikające ze słabego stanu badań. Trudno w takim przypadku zastosować wielowarstwowe kryteria datowania łączące stratygrafię, analizy dendrologiczne, czy radiowęglowe oraz źródła pisane.

Problematycznym aspektem pracy jest próba przejścia od obserwacji typologicznych do interpretacji społecznych. Autor na przykład wspomina, że zmiana w proporcjach naczyń kuchennych i stołowych w XVIII wieku świadczy o wzroście aspiracji konsumpcyjnych i unifikacji wzorów kultury materialnej, co jest hipotezą ciekawą i prawdopodobną, lecz nieopartą żadnym materiałem spoza samej typologii. Nie przedstawiono żadnych danych o źródłach ikonograficznych, inwentarzach, czy przekazach historycznych potwierdzających takie tendencje. Praca koncentruje się na typologii i stylistyce, natomiast niemal zupełnie pominięto wątki archeometryczne. Włączenie analiz składu chemicznego lub petrograficznego wyrobów

pozwoilioby rozróżnić produkcję lokalną i importy, co wzbogaciłoby interpretacje o wymiar ekonomiczny. Trudno więc mówić o realnej rekonstrukcji praktyk codziennych — raczej o **projekcji współczesnych kategorii socjologicznych** na dane archeologiczne. W tym sensie książka powiela problem, który sama diagnozuje: zbyt wąskie odczytanie kultury materialnej w ramach „stylów życia” pozbawionych konkretnego kontekstu społecznego.

Autor poświęca wiele uwagi dyskusji o typologii i jej granicach. Formułuje trafne krytyczne zastrzeżenia wobec tradycyjnych schematów typologicznych i podkreśla, że typologia nie może być celem samym w sobie. Jednak w dalszej części pracy sam stosuje klasyczny schemat typologiczny, z podziałem na kategorie funkcjonalne (garnki, dzbany, misy, naczynia kuchenne) oraz technologiczne (gliny szare, czerwone, siwe), wykorzystując systemy zastosowane wiele lat temu przez klasyków badań ceramologicznych. O ile więc habilitant trafnie zauważa, że polska archeologia nowożytności nadal boryka się z brakiem narzędzi pojęciowych, jego praca nie przewyższa tego deficytu. Choć sięga po literaturę teoretyczną z zakresu *material culture studies*, nie przekłada tych inspiracji na warsztat badawczy. Odwołania te mają raczej charakter ornamentacyjny niż operacyjny.

Książka, zamiast stanowić krok w stronę antropologicznej refleksji nad codziennością, staje się rozbudowanym katalogiem form i cech, z interesującym komentarzem, ale bez nowej metodologii.

Podsumowanie

Podsumowując uważam, że Maciej Trzeciecki w *Typologiach codzienności* próbuje dokonać istotnej zmiany w sposobie myślenia o ceramice nowożytnej — z perspektywy przedmiotu użytkowego na przedmiot uczestniczący w praktykach życia codziennego. Książka jest bardzo wartościowym, kompleksowym opracowaniem źródłowym, stanowiącym ważny wkład w badania nad ceramiką nowożytną w Polsce. Łączy wnikliwą analizę morfologiczną z kontekstem kulturowym, prezentując bogaty materiał empiryczny.

Jego ambicja teoretyczna zasługuje na uznanie, choć z punktu widzenia metodologii zastosowanie teorii ugruntowanej pozostaje niekonsekwentne. Syntetyczne w zamierzeniu ujęcie jest bardziej narracyjne niż wynikowe. Zgodnie z zasadami *grounded theory*, teoria powinna „wynikać” z danych, tymczasem tutaj raczej dane są interpretowane z użyciem istniejących schematów. W książce brakuje empirycznej warstwy mikroanalizy kontekstów – analizy zużycia, napraw, śladów użytkowania itp. W tym sensie archeologia codzienności pozostaje postulatem, a nie narzędziem badawczym. Rozwinięcie tego aspektu np. poprzez interpretację relacji między formą naczynia a praktyką użytkowania mogłoby nadać pracy głębszy wymiar teoretyczny. Podejście antropologiczne (krząctwo, habitus) funkcjonuje jako warstwa interpretacyjna, a nie analityczna. W opisie materiału brak kategorii odzwierciedlających praktyki – naczynia są analizowane jako typy, nie jako narzędzia działania. Metodyka badań jest w gruncie rzeczy klasyczna, typologiczno-statystyczna, dobrze wykonana i uporządkowana, lecz stojąca w sprzeczności z deklarowaną metodologią jakościową.

Książka nie jest więc **jeszcze** przykładem rzeczywistej implementacji metodologii archeologii codzienności, a jedynie jej przywołaniem. Oryginalność pracy polega nie tyle na nowej metodzie, ile na nowym **języku interpretacyjnym**.

Pomimo ograniczeń metodycznych publikacja zasługuje na wysoką ocenę i z pewnością stanie się punktem odniesienia dla dalszych badań nad kulturą materialną nowożytnego Mazowsza

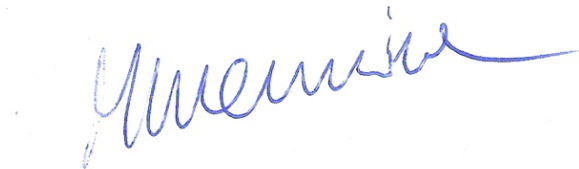
i Podlasia. W kontekście badań polskich praca jest również ważnym krokiem w refleksji teoretycznej.

Konkluzja:

Uważam, że dotychczasowy dorobek naukowy, główne osiągnięcie badawcze, jak i pozostałe dokonania dr Macieja Trzecieckiego dowodzą jego kompetencji, samodzielności badawczej i umiejętności niezbędnych do kierowania zespołami badawczymi. Jego dorobek naukowy i osiągnięcie badawcze jest w pełni oryginalne i wartościowe. Jego publikacje wnoszą cenny wkład do badań historycznych i archeologii średniowiecza i nowożytności.

Całokształt jego dorobku oceniam bardzo wysoko, uznając tym samym za właściwy do uzyskania stopnia doktora habilitowanego w dziedzinie nauk humanistycznych, w dyscyplinie archeologia, zgodnie z kryteriami wskazanymi w Ustawie z dnia 20 lipca 2018 roku „Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce” R. 3, art. 219, pkt 1,2.

Z pełnym przekonaniem wnioskuję o dopuszczenie dr Macieja Trzecieckiego do dalszych etapów postępowania habilitacyjnego.

dr hab. Marcin Wiewióra, prof. UMK